

OU Mastercursus *De negentiende-eeuwse roman – thema toe-eigening*

Het bekentenisdier

Jules Renard aan de ketting van *Poil de Carotte*?

januari 2019
Begeleider: Jan Oosterholt
Ludo Maas (studentnummer: 851100805)
Van Coothplein 114
4811NH Breda
lgmaas@tele2.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. De natuurlijke historie van <i>Poil de Carotte</i>	5
2. Renard en het <i>fin de siècle</i>	7
2.1 Het einde van de negentiende-eeuwse literatuur	8
2.2 De hermetische wereld van de fin de siècle-auteur	9
3. De poststructuralistische invalshoek van Foucault	12
3.1 Bekentenisliteratuur volgens Foucault	13
3.2 De noodzaak van bekendenisliteratuur voor Renard	14
3.3 <i>Poil de Carotte</i> keert terug in zichzelf	15
Conclusie	17
Literatuurlijst	18

Inleiding

*'Il y a longtemps que Poil de Carotte, rêveur, observe la plus haute feuille du grand peuplier.'*¹

Jules Renard (1846-1910) keek graag. Naar zijn collega-literatoren in Parijs, naar de natuur van zijn dorp, en naar zichzelf.² Tegenwoordig wordt de Franse schrijver uit het fin de siècle vooral herinnerd om zijn *Journal*, en de autobiografische roman *Poil de Carotte*. Twee teksten waarin hij zich openhartig blootgaf. Zelfs persoonlijke teksten als die van Renard bestaan echter niet in een vacuüm. Uiteindelijk komt iedere tekst – net als ieder mens – tot leven in een omgeving.³ Een tekst ontleent volgens Besser veel aan de sociale, politiek en talige con-tekst. Ook het 'naakte' oeuvre van Renard, zal zich daarom *discursief extrovert* tonen.⁴

Het is de invloed van historische context op literatuur waarom het mij gaat. Literatuur hult zich volgens Mathijssen in het kleed van het maatschappelijke conflict.⁵ Renard bevindt zich in een intrigerende positie. De schrijver van een autobiografische tekst maakt de eigen werkelijkheid tot middelpunt. Om op Claes te variëren: de tekst is niet identiek aan zichzelf, maar *lijkt* identiek aan de schrijver.⁶ Wat klinkt er dan het luidst in door? De auteur? Het literaire procedé? Of toch de wereld waarin schrijver en tekst konden ontstaan? In dit onderzoek poog ik het individualistisch gestemde werk van Renard te generaliseren.⁷

Voor een contextuele analyse van een tekst acht Besser de poststructuralistische theorievorming geschikt.⁸ Jarenlang heeft de literatuurwetenschap de neiging vertoond in essentialisme te vervallen, door zich te richten op de afgesloten teksteenheden.⁹ Het poststructuralisme gooit de ramen open.¹⁰ Literatuurcritici hebben beseft dat kunst, politiek en maatschappij een dwingende relatie aangaan. Een prisma aan poststructuralistische benaderingen overschrijdt daarom de grenzen van de tekst.¹¹ Van belang is in te zien dat het poststructuralisme de

1 J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 153.

2 F. De Haan, 'Voorwoord' in: J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 6.
Renards dagboek is volgens De Haan om drie redenen interessant. Als tijdsdocument, als verslag van Renards 'aventure intérieure', en als literair werk. 'Zelfbespiegeling neemt een belangrijke plaats in.'

3 cf. C. De Strycker, 'Theorieën over intertekstualiteit' in: M. Sanders en T. Sintobin, *Lezen in verwondering. Veertien leeswijzers bij een roman van Hugo Claus* (Nijmegen 2014), 148-149.

Een tekst roept op tot dialoog, tot weer-woord. Het aantal sporen terug [en vooruit] is oneindig.

4 S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 99-100.

J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 65.

'Titel voor een bundel van mijn *Aantekeningen*? [Renard doelt op het *Journal*] Poedelnaakt. Naakt.'

5 M. Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004), 77-78.

De *zeitgeist* wordt omgezet in een literaire vorm.

6 cf. P. Claes, *Echo's echo's. De kunst van de allusie* (Nijmegen 2011), 94.

7 J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 25.

Zoals Renard schrijft. 'De geleerde generaliseert, de kunstenaar individualiseert.'

8 S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 101.

9 S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 103-104.

Er vanuit gaande dat de originele betekenis (dé definitie) van een tekst valt te achterhalen.

cf. A. Rigney, *The Afterlives of Walter Scott. Memory on the move*. (Oxford 2012), 52

Vergelijkbaar met wat Rigney de twintigste-eeuwse voorliefde voor 'het eerste', 'het originele' noemt. [Het *niet*-afgeleide].

10 cf. J. Culler, 'Een pleidooi voor overinterpretatie', in: U. Eco, *Over interpretatie* (Kampen 1992), 134.

'Interpretatie is alleen interessant wanneer zij extreem is.'

11 Literatuurcritici hebben beseft dat kunst, politiek en maatschappij een dwingende relatie aangaan. Tekst is méér dan tekst. cf. S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 105, 118.

Bakhtin is met zijn *heteroglossia*, een pionier van deze benadering. Hij muntte het begrip 'discours', dat door Foucault zou worden omgevormd. (We hoeven ons niet te verbazen, theorielandschappen veranderen continu).

eigen concepten destabiliseert. Ook theorie reist, verandert, en keert weerom.¹² Het nieuwe blijkt oud, het verleden wordt heden.¹³ We hoeven daarvoor slechts aan een vriend van Renard te denken, die zijn dorpsgenoot al in 1899 voorstelt een studie naar hem te doen: 'Ik ken u in de omgeving die ook de omgeving van uw werk is.'¹⁴

Het theoretisch kader van mijn Renard-onderzoek sluit aan op Foucault. Deze Franse poststructuralist onderzoekt hoe 'discoursen' het denken van mensen vormen.¹⁵ Concreet: de 'subjectiviteit' van een schrijver als Renard, zoals vastgelegd in zijn autobiografische teksten, wordt beïnvloed (of zelfs gecreëerd) door context, meer bepaald door de literatuuropvatting, religie, politiek, maatschappelijke veranderingen van die tijd. Dit noemt Foucault 'het heersende discours'.¹⁶ Om de invloed van een 'discours' op te sporen beweegt Foucault zich bij voorkeur 'in en uit' teksten.¹⁷ Zo ontvouwt hij in de marge van zijn onderzoek over seksualiteit – *De Wil tot Weten* – een theorie over 'bekenenisliteratuur', een talig discours *over* intimiteit.¹⁸ Hierin vind ik een handvat om Renards roman *Poil de Carotte* en zijn *Journal* op poststructuralistische wijze te kunnen bevragen.¹⁹ Mijn onderzoek vertrekt vanuit de vraag: in hoeverre valt Renards fin de siècle-roman *Poil de Carotte* te beschouwen als bekenenisliteratuur?

12 S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 110.

13 cf. H. Jürgens, 'Stand van zaken. Welke verlichting? Tijdaanduiding en plaatsbepaling van een begrip' in: *De Achttiende Eeuw* 35 (2003), 34.

De ontdekking van het zelfbewustzijn (de wending naar het subject) kan men ook een *steeds opnieuw* volbrachte herontdekking noemen. Deze wordt onder meer gesitueerd in de renaissance, de verlichting, het modernisme.

14 J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 288.

Paillard vervolgt: 'Ik ken dat milieu, en ik ben hier de enige met wie u praat. Dat is een uitgelezen gelegenheid en ik heb geluk.' Helaas is er bij mijn weten hierna weinig meer van deze onderzoeker Louis Paillard vernomen. Ik vond enkel deze dagboek-notitie, waar ik nog op terugkom: <http://julesrenard64.com/over-blog.com/2014/06/paillard.html>

15 cf. K. Brillenburg Wurth en A. Rigney, *Het leven van teksten* (Amsterdam 2008), 400-401.

cf. S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 130, 134, 136.

Butler zou spreken van 'de discursieve regels die binnen de maatschappij gelden' en hoe deze regels onze (mogelijke) rollen in de maatschappij vormen. Literatuur is één van de instrumenten die deze discursieve regels zowel kan opleggen, als kan veranderen. 'Via de verteller reikt het boek als het ware de wereld in.'

16 Ik ben me ervan bewust dat Foucault het verwijt heeft gekregen dat veel van zijn concepten, waaronder 'discours', vaag blijven. Ik meen dat de ik zijn gebruik van de term 'betekenisliteratuur' concreter kan maken via mijn casus. cf. H. Jürgens, 'Stand van zaken. Welke verlichting? Tijdaanduiding en plaatsbepaling van een begrip' in: *De Achttiende Eeuw* 35 (2003), 47.

17 S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 139.

Om de erotisch geladen metafoor van Said te gebruiken voor een foucaulteske aanpak van tekstanalyse. Said maakt daarbij een onderscheid met de poststructuralist Derrida die wat hem betreft nog teveel in de tekst blijft. Besser meent echter dat het onderscheid tussen beide benaderingen de laatste jaren wegvalt.

18 De termen 'autofictie' en 'betekenisliteratuur' komen (net) niet overeen. Bekenisliteratuur is per definitie autofictie, meer bepaald, een specifieke instantie ervan – namelijk de ontboezeming van en uit het zelf. Autofictie wijst echter als parapluterm tevens op een mengeling van feit en fictie.

19 S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 138-139, 142.

cf. C. De Strycker, 'Theorien over intertekstualiteit' in: M. Sanders en T. Sintobin, *Lezen in verwondering. Veertien leeswijzers bij een roman van Hugo Claus* (Nijmegen 2014), 150-151.

Genette ziet de paratekst als 'de omgeving van een tekst', en hij rekent hiertoe ook dagboeknotities van een auteur.

1. De natuurlijke historie van *Poil de Carotte*

Poil de Carotte goûte d'abord le plaisir d'être seul.²⁰

Poil de Carotte wordt in 1894 geboren. De roman betekent de doorbraak van de dan dertigjarige Jules Renard.²¹ Hij baseert het boek op zijn eigen jeugdijaren.²² Enkele jaren later zal hij ook een toneeladaptatie schrijven, die nóg meer succes heeft, dankzij de medewerking van toneelgigant Antoine.²³ Renard is op de rand van de nieuwe eeuw een auteur célèbre geworden. Hij weet echter weinig opmerkelijks meer te publiceren.²⁴ Wél schrijft hij in zijn dagboek. Pas in 1909, kort voor zijn dood, zal Renard nog een succes behalen met het toneelstuk *La Bigote*. Daarin speelt de familie Lepic, net als in *Poil de Carotte*, de hoofdrol.²⁵ De auteur grijpt terug naar zijn eigen familie. Om tot creatie te komen, moest Renard dicht bij zichzelf blijven. Hij beseftte dit: 'het leven is altijd voogd geweest over mijn literaire werk: als ik me ervan verwijder, breek ik meteen mijn nek.'²⁶

In de decennia na Renards dood trekken de overgeleverde delen van zijn dagboek de aandacht van een groot publiek.²⁷ Renards *Journal* vormt een sociaal-historisch document vol reflecties op zijn succesroman, en op het (schrijvers)leven van het fin de siècle. Het *Journal* bevat bovendien 'nieuwe' anekdotes over de jeugd waaruit zijn bestverkochte roman ontstond.²⁸ Renards dagboek valt te beschouwen als een paratekst bij de roman.²⁹ Beide bronnen geven vorm en uiting aan Renards tegenstrijdige gevoelens over de familie waarin hij opgroeide.³⁰

Veel onderscheid maakt Renard nooit tussen feit en fictie. Zijn dagboek bevat scènes die in de roman hadden kunnen staan, en omgekeerd. Deze mengvorm is een kenmerk van wat later 'autofictie' gaat heten.³¹ Renard loopt hierop vooruit. Hij noemt zijn ouders in zijn dagboek M.

20 J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 36.

21 S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 7.

22 S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 10.

'On n'en finirait pas de compter les points communs entre le biographie et le récit.'

23 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 12-15.

24 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 160, 223.

'Ik doe mezelf denken aan een drenkeling die de rechteroever, de roman-kant, niet kan bereiken, en ook de toneelkant niet [...]. 'Tweeënveertig jaar. Wat heb ik tot stand gebracht? Niet veel, en nu al komt er niets meer uit mijn handen.'

25 S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 7.

J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 81.

De aanwezigheid van Lepic-passages houdt hiermee niet op. In *Sourires pincés* (uit 1890) en *Les Cloportes* (geschreven tussen 1887 en 1889, maar postuum verschenen) vinden we vroege versies van verschillende hoofdstukken uit *Poil de Carotte*. Renard heeft in zijn dagboek gereflecteerd op zijn oeuvre als één grote historie: '*Poil de Carotte*, de kinderjaren, *les Cloportes*, puberteit, en *L'Écornifleur*, twintigste levensjaar.'

26 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 237.

27 J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 318 (achterkant).

J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 366 (achterkant).

28 A. Peters, 'Verraderlijk vertekenend' in: J. Renard, *Peenhaar* (Amsterdam 2015; 1894), 190.

Peters benadrukt de rol van *Poil de Carotte* in het dagboek van Renard.

29 Of, gechargeerd, *Poil de Carotte* als een 'transcodering' van het dagboek. (cf. L. Hutcheon, 'From page to stage to screen: the age of adaptation', in: *The University Professor Lecture Series* (Toronto 2003), 41, 47).

30 cf. J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 69.

'Wat heb ik eigenlijk aan mijn familie te danken – Ondankbare! Kant-en-klare romans.'

J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 127.

Uit *Poil de Carotte* kunnen we leren dat het gezin een huis met vele kamers bezit, een dienstmeisje te werk stelt, en dat vader dikwijls 'voor zaken' op reis is. *Poil de Carotte* pocht dus niet zonder reden tegen een buurmeisje: 'Mes parents ont au moins un million.'

31 cf. https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_03437.php

Autofictie, ontstaat als term (en dus als 'officieel' genre) pas aan het eind van de twintigste eeuw. Het boek *Fils* (1977) van Serge Doubrovsky wordt beschouwd als het eerste voorbeeld van een genre dat [opmerkelijk genoeg] vooral in Frankrijk sterk opgang heeft gemaakt.

cf. S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 10-11.

Lepic en Mme. Lepic.³² Renard gaat nog verder. Op tal van momenten stelt hij zichzelf gelijk aan zijn beroemde personage.³³ Zo peinst hij: 'wat zal er van Poil de Carotte worden? Een man zo braaf dat hij een sul gaat lijken. Hij wordt een goede vader, een goede echtgenoot. Hij zal niet vissen of jagen, zo wreed is hij niet.'³⁴ Niet veel later moet hij opmerken dat ook zijn familie, vrienden, en dorpsgenoten hem Poil de Carotte zijn gaan noemen.³⁵ Richting het eind van zijn leven krijgt Renards dubbelleven, dat bijna tot enkel-leven verwordt, iets tragisch.³⁶

'Men kent Poil de Carotte beter dan u', zegt de schoolmeester.
'Ja, hij heeft mijn plaats ingenomen.'
'Daarvoor hebt u hem beschreven.'³⁷

Wanneer Renard op 46-jarige leeftijd stervende is, maakt hij nog één aantekening. Hij kan niet meer uit bed komen en plast in bed. Later droogt het op in het laken, 'zoals toen ik Poil de Carotte was.'³⁸

Gougelmann ziet deze verwarring tussen fictie en non-fictie bewust-gezocht. Renard(s) flirt met onduidelijkheid.

'Jules Renard *entretient* souvent la confusion entre fiction et réalité.'

32 S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 11.

J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 53, 119-120.

33 cf. <https://www.newyorker.com/books/page-turner/the-surprisingly-happy-journals-of-jules-renard>

34 J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 88.

35 J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 192, 232.

J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 92.

36 J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 115.

J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 178.

Op zijn dertigste verjaardag toont Renard zich nog vrolijk onder deze situatie: 'Ik kan zeggen dat ik dankzij Poil de Carotte een dubbelleven heb geleefd.' Maar in 1905 denkt hij hier heel anders over, en is het onderscheid vertroebeld: 'Zal ik een voor een alle personages uit mijn boeken zien doodgaan?'

37 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 192.

38 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 343.

2. Renard en het *fin de siècle*

*Talent kan alleen maar individueel zijn.*³⁹

Weinigen zullen betwisten dat Renards leven samenvalt met grote veranderingen.⁴⁰ De negentiende eeuw is de eerste moderne eeuw.⁴¹ Het leven verandert, net als het lezen.⁴² In dit tweede hoofdstuk focus ik me op literatuur, om in het volgende hoofdstuk een stap 'buiten de tekst' te kunnen zetten. De negentiende-eeuwse literatuur lijkt de veranderende maatschappij te weerspiegelen.⁴³ Een nieuwe burgerlijke realiteit brengt een nieuw realisme in de literatuur.⁴⁴ In Nederland wordt deze hang naar realisme treffend 'kopieerlust' genoemd.⁴⁵ Er komt (op papier) ruimte voor personages van alle rangen en standen.⁴⁶ Met name in de werken van de naturalisten krijgt de alledaagse werkelijkheid een dominerende plaats.⁴⁷ Het naturalisme kent vooral Franse vaders, waarvan Renards tijdgenoot Zola de meest bekende is.⁴⁸ Schrijvers zoals Zola schrikken niet terug voor pretenties en menen dat de literatuur een laboratorium kan zijn voor empirische observaties.⁴⁹ Een belangrijk naturalistisch thema vormt de familieverhoudingen.⁵⁰ De Franse literatuur blijkt rijk aan boeken waarin wreedheid van ouders tegenover kinderen aan de kaak wordt gesteld.⁵¹ In melodramatische vorm treedt het vondelingenmotief op.⁵² Malots *Alleen op de Wereld* vormt hét voorbeeld.⁵³ Ook *Poil de Carotte* toont ons een hoofdpersonage dat zich *alleen op de wereld* voelt.

39 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 288.

40 cf. E. Weber, *Frankrijk, Fin-de-siècle* (Amsterdam 1993), 11, 252.

41 T. Vaessens, *Geschiedenis van de moderne Nederlandse literatuur* (Nijmegen 2013), 8.

42 B. de Vries, 'De roman Lidewijde en de burgerlijke leescultuur. Lezers en leesgezelschappen in de negentiende eeuw', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 25 (1999) 2, 134, 153-154.

43 cf. S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 146-147.

44 E. Auerbach, *Mimesis* ((Amsterdam 1991; 1946), 433-434.

45 cf. M. Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004), 80-81.

46 cf. M.G. Kemperink, *Het verloren paradijs. De literatuur en de cultuur van het Nederlandse fin de siècle* (Amsterdam 2001), 149.

47 M.H. Schenkeveld. 'Vormen van realisme' in: W. Van den Berg en P van Zonneveld ed., *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw* (Utrecht 1986), 226-227.

48 cf. E. Auerbach, *Mimesis* ((Amsterdam 1991; 1946), 439.

J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 149.

Hoewel Zola grote indruk maakt op Renard in de Dreyfus-zaak, spreken de twee elkaar, afgaande op Renards dagboek, zelden. Voor Renard is Zola meer mythe dan mens. Een groot fan van Zola's literatuur is hij niet. Hij schrijft over een banket: 'En verder vertelt Zola wat hij zoal aan het doen is. 'Ja de oude houthakker, hij hakt voort.'

49 R. Debbaut, *Het naturalisme in de Nederlandse letteren* (Leuven 1989), 39.

Zola zag de romancier als een medicus. Deze observeert, diagnosticeert en experimenteert.

50 M.H. Schenkeveld. 'Vormen van realisme' in: W. Van den Berg en P van Zonneveld ed., *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw* (Utrecht 1986), 232.

cf. M. Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004), 86.

Opmerkelijk: volgens Mathijssen is het gezin in de negentiende eeuw een literaire metafoor voor alles wat in orde is.

51 E. Weber, *Frankrijk, Fin-de- siècle* (Amsterdam 1993), 95.

De roman *Profession du père* van Sorj Chalandon vormt een recent voorbeeld. (cf. S. Chalandon, *Profession du père* (Parijs 2016), 240, 274, en <http://www.info-chalon.com/articles/a-lire/2015/10/04/16575/le-coup-de-coeur-de-gibert-profession-du-pere-de-sorj-chalandon/> 'Le « Poil de carotte » du XXIème siècle?')

cf. F. A. Janssen (ed.), *Scheppend nihilisme. Interviews met Willem Frederik Hermans* (Amsterdam 1979), 35.

Volgens Hermans kan een 'dergelijk requisitoir' ('tegen ouders, resp. de ouders') altijd worden geschreven. Maar ook hij stelt: 'De buitenlandse literatuur in 19e eeuw is er vol van.'

52 M. Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004), 80-81.

Mathijssen ziet dit motief als een omzetting van de obsessie van een tijd waarin nieuwe klassen opkwamen. Ik zou willen suggereren dat de massasamenleving het individu vereenzaamde. Het vondelingenmotief is hiervan een dramatische concretisering. Een andere verklaring kan overigens 'kopieerlust' van [succesvolle] auteurs zijn.

53 P. Claes, *Echo's echo's. De kunst van de allusie* (Nijmegen 2011), 160.

Claes relateert het succes van duistere kinderverhalen, zoals die van Beets, aan de 'ontdekking' dat kinderen, in tegenstelling tot wat volwassenen denken, óók diep ongelukkig kunnen zijn. Zo lijken 19-eeuwse literatoren als de

2.1 Het einde van de negentiende-eeuwse literatuur

Wanneer de negentiende eeuw op haar eind loopt, slaat het optimisme van de positivistische kunststromingen om. Er heerst tijdens het fin de siècle een ondergangsstemming.⁵⁴ De twijfel slaat toe bij de nazaten van het naturalisme.⁵⁵ Een van hen heet Jules Renard. Hij staat met één been nog in de tijd van de naturalisten, en stapt met het andere been al richting modernisme.⁵⁶ Dit leidt tot een innerlijke tweestrijd die door Sartre is beschreven in zijn essay “L’Homme Ligoté. Notes sur le *Journal de Jules Renard*”.⁵⁷ De tragiek van Renard is volgens Sartre het besef dat hij te laat komt. Renard wilde iets nieuws, maar hij wist niet waarnaar hij zocht.⁵⁸ Dit gold volgens Sartre voor meer schrijvers uit het fin de siècle.

[...] rien n'est plus étranger que ces hommes ligotés, confinés sur un sol trop travaillé, cent fois labourés, et qui cherchent anxieusement un lopin de terre vierge. Tel est pourtant le cas de Jules Renard [...].⁵⁹

Renard maakt graag grapjes over Zola's neiging tot over-documentatie, maar óók Renard is opgevoed met het geloof in de empirische wetenschap.⁶⁰ Bij Renard voelen wij – en hij voelt dit zelf ook – hoe het naturalisme op een grens stuit. De negentiende-eeuwse roman-tische synthese heeft afgedaan.⁶¹ Een auteur blijkt *niet* in staat om de werkelijkheid te beschrijven.⁶² Sartre vat het probleem simpel samen: 'Dans ce cas, de quoi peut-on écrire?'⁶³

genoemde Beets (maar vermoedelijk ook Malot en Renard) de kinderemancipatie voor te bereiden, die in 1901 in Nederland culmineert in 'de kindervetten.'

54 cf. <http://www.bbc.com/culture/story/20161207-the-dark-side-of-the-belle-epoque>

[...] when we think of the art that's actually characterised as the art of the fin de siècle, particularly the last decade of that century, the mood changes, and it darkens. We think of the art of anxiety and angst, of drama and febrile tension, of an acute sense of alienation.'

Rond de eeuwwisseling breekt ook bij Loveling een duistere, zwarte periode in haar output aan.

55 cf. E. Weber, *Frankrijk, Fin-de- siècle* (Amsterdam 1993), 51.

56 C. Mutsaers, 'Elk lot is te verkiezen boven het mijne; over Peenhaar van Jules Renard', *NRC Handelsblad*, 12 januari 1990.

Mutsaers spreekt van 'iets heel moderns aan een *negentiende-eeuwse* roman'.

J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 163.

Renard zegt over zijn eigen generatie dat zij 'de illusie moeten opgeven hun naam aan een eeuw te zullen geven; want ze zullen met het ene been in de negentiende, met het andere in de twintigste eeuw staan.'

57 cf. S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 147, 149, 151.

Sartre geldt als marxistisch cultuurcriticus, die uitging van het 'reflectiemodel' – een (directe) invloed van context op tekst. Om deze reden kan Besser de poststructuralistische en marxistische invalshoek onder één noemer *tegenover* de sociologische invalshoek van Bourdieu en Casanova plaatsen.

58 J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: ibidem, *Situations I* (Parijs 1947), 285.

'Mais il n'a pas même su ce qu'il cherchait [...].'

59 J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: ibidem, *Situations I* (Parijs 1947), 277.

60 cf. J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: ibidem, *Situations I* (Parijs 1947), 277.

'Il entre dans la carrière avec le sentiment désespéré que tout est dit et qu'il vient trop tard.'

61 J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: ibidem, *Situations I* (Parijs 1947), 279-280.

'Renard ne se lasse pas de répéter que le roman a fait son temps, puisqu'il nécessite un développement continu.'

62 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 96.

'De waarheid is onbeduidend en van geringe afmetingen. Ze heeft een geur die alleen mensen met een fijne neus kunnen ruiken. Met haar hulp brengt de kunst iets waardevols tot stand, dat echter al niet meer waar is. Je ruikt eraan: het is het niet meer.'

Renards overpeinzing doet aan Hegels beschrijving van 'zintuiglijke zekerheid' denken: 'Het *nu* wordt getoond; *dit nu*. *Nu*; het is al opgehouden te zijn, zodra het wordt getoond; het *nu*, dat *is*, is een ander dan het getoonde, en we zien dat het juist *zó* is, dat het al niet meer is zodra het is.' Renard zou zich als schrijver van de *Natuurlijke Historietjes* kunnen vinden in het feit dat voor Hegel de dieren het diepst in deze onmiddellijke wijsheid zijn ingewijd. (cf. G. Hegel. *Fenomenologie van de geest* (Amsterdam 2003; 1807), 60-62.)

63 J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: ibidem, *Situations I* (Parijs 1947), 277.

2.2 De hermetische wereld van de fin de siècle-auteur

Renards oeuvre geeft blijk van zijn worsteling met de vraag die de vorige paragraaf besloot. Het onderwerp van *Poil de Carotte* past op zichzelf genomen goed bij de psychologische romans uit de naturalistische traditie.⁶⁴ In de roman behandelt Renard de 'vorming' van een roodharige jongen, afkomstig uit een plattelandstadje. Een kind geliefd in zijn ongeliefdheid, zoals zovele Dickenshelden.⁶⁵ Dit alles roept verwachtingen op van burgerlijk sentiment, het soort opus dat Steiner de typische negentiende-eeuwse roman van emotionele en intellectuele *familiariteit* noemt.⁶⁶

Maar door *Poil de Carotte*'s hyperindividuele (onfamiliaire, en buiten-familiale) gevoelens wijkt het boek af van het negentiende-eeuwse voorbeeldgezin.⁶⁷ Renard lijkt met zijn hoofdpersoonage *au fond* niet zozeer de strijd met de familie te willen laten zien, maar de verwarring van het hoofdpersoonage zelf (*in* zichzelf). Renard toont dit verrassend genoeg niet door middel van uitgebreide psychologische passages, maar door *sèche* de details te registreren, van wat *Poil de Carotte* zoal doet.⁶⁸ Vooral de vorm van de psychologische roman wordt zo door Renard geradicaliseerd. Du Perron heeft in zijn – negatieve – analyse van Renard, deze vertelhouding als 'opmerkers-literatuur' gediskwalificeerd.⁶⁹ Renard geeft wat hem betreft een analyse van buitenaf, niet gespeend van 'precieuze humor'.⁷⁰ Du Perron meent dat hierdoor een 'vervorming' optreedt, door 'al te grote preciesheid' en een 'voortdurende ironie' die 'al te vaak vals aandoet'.⁷¹ Toch ontgaat Du Perron niet (helemaal) de kant van Renard, waar het mij om gaat:

De andere richting van zijn talent heeft Renard vrijwel geheel verlaten, is een verdiepen tot in het uiterste van de microchaos die een menselijk wezen oplevert. Men raakt hier in een *hermetisch afgesloten eigen wereld* [mijn cursivering], waarin alles vreemd en onteigend wordt dat men erin ziet opgenomen; waarin wezens, gevoelens, drama's zó lucide gezien en beschenen worden dat zij, transparant als een mengelmoes van objecten onder dezelfde x-stralen, tenslotte onherkenbaar voortbestaan als één tapijt vol grillige en toch telkens terugkerende motieven.⁷²

'Ainsi, pour Renard comme pour les naturalistes, la réalité c'est l'apparence, telle que la science positiviste l'a organisée, filtrée, triée, et ce fameux "réalisme" à quoi il adhère est un compte-rendu pur et simple du phénomène comme tel. Mais, dans ce cas, de quoi peut-on écrire?'

64 A. Peters, 'Verraderlijk vertekenend' in: J. Renard, *Peenhaar* (Amsterdam 2015; 1894), 189.

Het klinkt [allemaal] reuze idyllisch, maar dat is het verraderlijke aan dit boek

65 S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 10.

66 G. Steiner, 'Eros en idioom' in: ibidem, *Eros & Idioom en andere essays over taal, literatuur en psychoanalyse* (Kampen 1996; 1971), 148.

67 De genoemde 'triadische eenheid' wordt door Renard in *Poil de Carotte* op losse schroeven geplaatst. (cf. L. Vandenbussche, G. Vandermassen, M. Demoor en J. Braeckman, 'Grappling with evolutionary theory. Feminities and masculinities in the work of Virginie Loveling (1836-1923)', *Women's history review* 20 (2011) 549.)

68 L. Shengold, *Is there life without mother?: psychoanalysis, biography, creativity* (Abingdon-on-Thames 2015.), 42. Shengold citeert twee hoofdstukken uit *Poil de Carotte* en stelt: 'They seem to me all the more powerful because of the sardonic, dry, and uncomplaining tone in which the torment is presented.' Uit *Poil de Carotte*'s acties spreekt zijn pijn. Denk alleen al aan het moment dat hij een mol molt. (J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 45.)

69 E. du Perron, *Verzameld werk. Deel 6* (Amsterdam 1955-1959), 114.

Du Perron doet dit in een bespreking van het werk van Marcel Jouhandeau, die hij ver boven Renard verheven acht.

70 Du Perron lijkt deze humor niet te waarderen. Anderen hebben de aanwezigheid van bijtende humor juist wél gewaardeerd. Uitgever Meulenhoff verkoopt de recente vertaling *Peenhaar* als een 'intieme satire' betitelt. (cf. <http://www.meulenhoff.nl/nl/p4c36fcf32b2f4/14753/peenhaar.html>). Ook Doff houdt het op een 'tragikomisch' verhaal. (N. Doff, *Dagen van honger en ellende* (Amsterdam 1970), 114, 157.) In deze analyses wordt *Poil de Carotte* bovenal een jeugdverhaal vol bijtende spot, die daarmee de volwassenen-wereld uitdaagt en op zijn kop zet, zoals het – ook door Doff besproken – satirische werk van Töpffer over *Mijnheer Prikkebeen*, of Twains *Huckleberry Finn*. Het zou interessant uit te zoeken op welke manier *Poil de Carotte* oorspronkelijk in de markt is gezet. Naar mijn smaak is *Poil de Carotte* toch meer 'roman autobiographique'.

71 E. du Perron, *Verzameld werk. Deel 6* (Amsterdam 1955-1959), 186.

72 E. du Perron, *Verzameld werk. Deel 6* (Amsterdam 1955-1959), 186.

Met andere woorden, wie blijft inzoomen, stuit uiteindelijk op de fragmentarische totaliteit van elk mens. Waar Du Perron zich afkeert van de 'te grote preciesheid', kan ook worden gesteld dat Renard de naturalistische stijl radicaliseert, *zijn* indrukken registrerend met een hooggevoelig, haast pijnlijk sensitivisme.⁷³ Het is dan dat wij kunnen begrijpen waarom Renard beweert: 'Ik ben een realist die van de realiteit last heeft.'⁷⁴ Wat nog altijd op hem drukt, drukt hij nu uit.

Renard heeft – meer dan Du Perron erkent – een hermetische, enkel nog voor *hemzelf* betekende wereld pogen te creëren. De waarheid versplintert voor Renard tot die van het persoonlijke detail.⁷⁵ In zijn succesroman, die nauwelijks nog roman kan worden genoemd, treft de lezer geen landschapsbeschrijvingen, geen data, geen leeftijden, en geen chronologie.⁷⁶ *Poil de Carotte* is ontsnappingskunst in korte hoofdstukken: 'disparate, disjoint et lacunaire'.⁷⁷ Ook uit de losse (ver-loste) vertelvorm blijkt Renards schijnbewegingen-spel. Gedurende *Poil de Carotte* maakt de negentiende-eeuwse vertelinstantie met auctoriale neigingen een terugtrekkende beweging.⁷⁸ Steeds vaker laat deze verteller de personages voor zichzelf spreken. In hun brieven, door middel van toneeldialogen, en aan het einde, via het schrijven van het hoofdpersonage zelf. Maar daarvan weten we dat het Renard *is!*⁷⁹ Renard verandert de *erlebte Rede* in zijn *Erlebnis*.⁸⁰

Ook Du Perron framet Renard dus als schepper uit een 'tussenfase'. Hij spreekt van 'een brug'.

73 cf. G. Ladders, "Stemmend en doordringend als zachte geur van vrouwenhaar". Over de ontvangst van Aletrino's romans en verhalen in de letterkundige kritiek' in: *Bzzlletin* 11, 99 (Den Haag 1982), 45-47.

Schrijvers als Van Deysel en Aletrino, en critici als Van Deventer en Byvanck (een vriend van Renard), discussieerden tijdens het fin de siècle hevig over het verschil tussen 'sensaties' en 'impressies'. Hoe deze twee begrippen ook precies worden afgewogen, duidelijk blijft dat een tot het uiterst doorgedreven, individuele fijngevoeligheid ('sensitivisme') volop in de aandacht stond. Van Deysel vergelijkt het realisme, met het niet-realisme als volgt. 'De vrouw, hem aandoend, wordt tegelijk de verbeelding zijner aandoening. Hij ziet niet meer de vrouw, maar hij ziet zijn aandoening [...]'. Oftewel, zichzelf.

cf. L. Custers, 'De rampzalige artikels in de N.G.'. Alphons Diepenbrock en de Nieuwe Gids' in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 116 (2000), 261.

Interessant is in dezen ook het oordeel van Erens in een discussie met de componist Diepenbrock. Erens noemt Renard 'één der weinige goede prozaïsten van het tegenwoordige Frankrijk', maar wel een die 'te angstig is om zijne woorden vrij te laten varen over de gladde wateren zijner *sensatie* [mijn cursivering].'

74 J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 222.

cf. E. Weber, *Frankrijk, Fin-de- siècle* (Amsterdam 1993), 72.

Net als zijn sensitieve tijdgenoot Proust was Renard gevoelig voor (nare) geuren. Weber noemt enkele voorbeelden uit Renards dagboek. 'Gevoeligheid voor geuren was iets dat uit het niets opdook en een trend die typerend was voor de negentiende eeuw.' Dit verschijnsel wijst, mijns inziens, op een moderne sensibiliteit van Renard – vroeger ging men [zintuiglijk] op in de wereld. Nu staat het individu hier tegenover, het subject *ruikt* de wereld.

75 J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: ibidem, *Situations I* (Parijs 1947), 279.

'En morceaux, s'écrie-t-il, en petits morceaux, en tout petits morceaux.' (Citaat van Renard zelf.)

J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 290.

Renard kan dan ook met recht zeggen: '[het personage] Poil de Carotte is uit momenten opgebouwd.'

76 cf. <http://julesrenard64.com.over-blog.com/2014/06/paillard.html>

Paillard oordeelt: 'L'œuvre de Jules Renard échappe pour la plus grande part aux genres littéraires bien définis. Les livres tels que *l'Écornifleur*, *la Maîtresse*, *Poil de Carotte* qui développent d'un bout à l'autre les mêmes caractères ou la même aventure, ne sont cependant point des romans.' En later: 'Au théâtre, Jules Renard, qui n'a donné que des pièces brèves, a innové *comme partout ailleurs*.'

77 S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 8-9.

78 J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 34.

Het boek opent klassiek negentiende-eeuws auctoriaal: 'C'est vrai. On peut s'en assurer par la fenêtre'. Door Cornips modern vertaald als 'Het is zo. *Je* kunt je er door het raam van overtuigen'. [mijn cursivering]. (cf. J. Renard, Peenhaar (Amsterdam 2015; 1894), 9). Het merendeel van de 'alwetende' vertellers-terzijdes gaat over Peenhaar, waarover Renard – uiteraard – alles weet.

79 S. Gougelmann, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 15.

'C'est "L'Album de Poil de Carotte" qui nous reveal que l'enfant, très tot, a choisi d'exprimer la vie par l'écriture. Mais, la encore, point de "je", ni d'épanchements directs, ni de réalité abruptement délivrée. L'enfant a du style et sait composer. (Vermoedelijk doelt Gougelmann hier op het tiende sub-hoofdstukje, waarin de Lepics Poil de Carotte prijzen voor zijn woordgebruik, als 'een galante dichter'.) Gougelmann vat het slothoofdstuk op als een door Poil de Carotte geschreven 'album'. 'Ce livre dans le livre indique que la littérature est l'avenir de l'enfant.'

80 cf. L. den Os, 'Het naturalisme in Frankrijk en Nederland' in: *Bzzlletin* 11, 99 (Den Haag 1982), 118.

Voor een duiding van de literaire individualiseringstendens van het fin de siècle kunnen we ons wenden tot Weber. De historicus signaleert hoe ná de bestudering van de [naturalistische] gevoelens, de schrijvers *naar zichzelf* terugkeerden, en het [eigen] gevoel begonnen te bestuderen, ter wille van henzelf.⁸¹ De 'objectieve werkelijkheid' wordt vervangen door de 'subjectieve ervaring', waar nu alles om draait.⁸² Het credo van de vernieuwers luidt: 'autonomie van de kunst, verisme, verinnerlijking en individualisering'.⁸³ De fin de siècle-kunstenaar ruilt een toegankelijk idioom in voor symbolen die in eerste instantie alleen hemzelf iets zeggen.⁸⁴

In het fin de siècle overheerst niet langer het vertrouwen in empirische (her)kenbaarheid, maar individuele twijfel en moeizame pogingen tot oriëntatie. Dit doet denken aan de positie van een adolescent, en Renard was dan ook niet de enige die tijdens deze periode een roman over een adolescent schreef.⁸⁵ Weber oordeelt streng over deze zoekende vertelhouding, alsof hij een puber toespreekt: 'Het was een onstuimige maar zenuwslappende manier van leven, *geheel in zichzelf opgaand, bepaald door anderen* [...]'.⁸⁶ Hij verdedigt zo de 'oudere' naturalistische literatuuropvatting. Zoals we al zagen deelt Sartre Webers negatieve oordeel. Voor hem is Renard de casus exemplaris van een "L'homme ligoté", een man gebonden aan zijn dagboek vol privé-bekentenissen.⁸⁷ Sartre moppert dat Renard vooral zélf graag gezien wilde worden.⁸⁸ Renard wentelt zich in het eigen detail. Zijn werk keert nooit terug naar 'de Ander'.⁸⁹ 'C'est là ce qu'il a choisi de voir, ce qu'il a choisi d'être à ses propres yeux.'⁹⁰

Den Os haalt Anbeeks elfde kenmerk van het naturalisme aan, de 'erlebte Rede'. Interessant is ook zijn analyse van de verschillen tussen opper-naturalist Zola en De Maupassant. De Maupassant stelt dat het hem gaat om 'de daad' die de (hoofd)figuur moet uitvoeren 'met een bepaalde geestesgesteldheid' uitvoert. Dat lijkt al meer op de Renard.

81 E. Weber, *Frankrijk, Fin-de-siècle* (Amsterdam 1993), 159.

82 E. Weber, *Frankrijk, Fin-de-siècle* (Amsterdam 1993), 157.

83 H. Anten, 'Boekbeoordelingen. Raymond Vervliet, De literaire manifesten van het fin-de-siècle in de Zuidnederlandse periodieken 1878-1914' in: *De Nieuwe Taalgids* 77, 2 (1984), 257.

84 E. Weber, *Frankrijk, Fin-de-siècle* (Amsterdam 1993), 162.

cf. C. Brooke-Rose, 'Palimpsestgeschiedenis', in: U. Eco, *Over interpretatie* (Kampen 1992), 163.

We kunnen stellen dat in het fin de siècle de 'lange twintigste eeuw' begint, die door Brooke-Rose als volgt wordt omschreven: 'wat men tot nu toe heeft gewaardeerd in deze eeuw van sociologie en psychoanalyse is persoonlijke ervaring, en de geslaagde uitdrukking daarvan.'

85 J. Fontijn, 'De paradox van de biografie. Over Frederik van Eeden' in: *Biografie Bulletin* 6, 1 (Amsterdam 1996), 265.

Fontijn noemt, naast Renard, Van Eeden, Musil en Joyce als voorbeelden.

86 E. Weber, *Frankrijk, Fin-de-siècle* (Amsterdam 1993), 166, 168.

'In een samenleving die het met steeds minder stabiele, overheersende normen van smaak moest stellen, diende men zijn zelfbevestiging bij anderen te zoeken en zich voortdurend in te dekken tegen vergissingen.'

87 M. Contât en J. Deguy, 'Les Carnets de la drôle de guerre de Jean-Paul Sartre: effets d'écriture, effets de lecture', in: *Littérature* 80 (1990), 28.

'Sartre se pose en recenseur critique du genre. Le seul texte réutilisé à coup sûr de ces Carnets perdus sera, comme par hasard, une critique sans complaisance d'un écrivain qui s'est « ligoté » dans le journal intime : Jules Renard.'

88 J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: *ibidem*, *Situations I* (Parijs 1947), 272.

'Il recherchait la compagnie pour y montrer sa solitude.' Renard kwam dus slechts naar Parijs om met zijn eenzaamheid te koketteren

J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 33.

cf. J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 204, 223.

Renard zucht naar aandacht: 'Wat wil ik: roem.'

89 cf. J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: *ibidem*, *Situations I* (Parijs 1947), 274.

'Ainsi la phrase est un silence sursaturé. Elle ne renvoie jamais à une autre.'

90 J.P. Sartre, 'L'homme ligoté, notes sur le Journal de Jules Renard', in: *ibidem*, *Situations I* (Parijs 1947), 280.

3. De poststructuralistische invalshoek van Foucault

*Deze aantekeningen zijn mijn dagelijks gebed.*⁹¹

In het voorgaande zagen we hoe het literaire fin de siècle zich kenmerkt door individualisering, een in zichzelf-geslotenheid. De poststructuralist gaat het erom de relatie tussen kunst en werkelijkheid bloot te leggen. Binnen- en buiten-tekst raken verstrengeld. De individualiseringstendens beperkt zich niet tot de literatuur, maar beheerst de samenleving.⁹² Sociologen als Durkheim en Simmel signaleren nog tijdens het fin de siècle hoe de houding van het individu tegenover de gemeenschap verandert.⁹³ Het 'ik' raakt los van traditionele samenlevingsverbanden. Niet voor niets draaide dé affaire van het fin de siècle om het afwijkende, alleen-staande individu Dreyfus tegenover 'staatsmacht' en 'religie'. Het individu 'won'.⁹⁴

Ook gezinsverhoudingen raken op drift.⁹⁵ Ik wil hier, met het oog op het onderwerp van *Poil de Carotte*, een interpretatie geven van enkele gedachten van Foucault over de positie van het individu in het gezin, zoals hij die formuleerde in *De Wil tot Weten*. Het gezin heeft een belangrijke plaats in Foucaults onderzoek. De familie is immers ontstaan door en uit seksualiteit.⁹⁶ Foucault noemt het gezin de 'broedplaats bij uitnemendheid van de seksualiteit'.⁹⁷

Foucault vraagt zich af wat het gezin van de negentiende eeuw nog voorstelt.⁹⁸ Dit lijkt een gewaagde these, door anderen is gesuggereerd dat het gezin in de negentiende eeuw als 'triadische eenheid' fungeert.⁹⁹ De filosoof wil dan ook nergens de blijvende symbolische waarde van het instituut 'gezin' ontkennen.¹⁰⁰ Maar Foucault meent dat met de komst van de moderniteit de afbrokking van het gezin als 'monogame echtelijke cel' inzet. De hiërarchie verdwijnt. Hij stelt:

91 J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 242, 165.

Intrigerend: eerder merkt de secretaris van politicus Jaurès tegenover Renard op: 'U zou een goede biechtvader zijn.'

92 M.G. Kemperink, 'Stand van zaken: 'Fin de siècle''. Gebruik en bruikbaarheid van een modewoord' in: *Nederlandse Letterkunde* 1 (1996), 105.

Kemperink haalt in dezen Rasch aan, maar merkt kritisch op dat we met een 'kip of ei'-redenering van doen hebben. Is de toenemende individualisering van de maatschappij een oorzaak van de fin de siècle-mentaliteit – of een gevolg?

93 P. de Beer en F. Koster, 'Falling apart? The many meanings of individualization', *Sticking together or falling apart? Solidarity in an era of individualization and globalization* (Amsterdam 2009), 54.

94 cf. J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 232-233, 245e.v.

Ook *dreyfusard* Renard spreekt uitgebreid over de affaire.

95 cf. E. Weber, *Frankrijk, Fin-de- siècle* (Amsterdam 1993), 96-106.

Weber geeft vele voorbeelden van (grote) gezinnen waarin iedereen elkaar naar het leven stond.

96 cf. J.A. Groen, 'Freud en het fin de siècle', in: A. Klukhuhn en S. Haaksma, *De Eeuwende 1900. Deel 2. Natuur- en Menswetenschappen* (Utrecht 1993), 123.

De onderlinge gezinsverhoudingen worden volgens fin de siècle-denker Freud beïnvloed door 'seksuele driften'.

J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 34-38.

Berucht is de 'verleidingstheorie' waarin Freud rond 1895 geloofde. Vaders verleiden dochters; kinderen hun ouders. Freud, groot verzamelaar van bekentenissen, tekende taboes op, en bracht ze naar de openbaarheid. Er valt daarom een freudiaanse interpretatie van het in dezelfde periode geschreven *Poil de Carotte* te geven, zoals Shengold illustreert. (L. Shengold, *Is there life without mother?: psychoanalysis, biography, creativity* (Abingdon-on-Thames 2015). Enkele hoofdstuk gaan over het bedplassen van Poil de Carotte, en de monsterlijke wijze waarop zijn moeder hiermee omgaat. Voor Freud is bedplassen nota bene een manier om de liefde van moeder te winnen. (<https://mens-en-samenleving.infonu.nl/psychologie/7933-afweermecanismen-beschermingsmechanismen-freud.html>)

97 M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 108.

98 cf. M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I*. (Nijmegen 1992; 1976), 48-49.

99 De hiërarchie van vader, moeder en kinderen, in precies die volgorde.

cf. M. Mathijsen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004), 86.

T. Streng, 'Een natuurlijke orde? Vrouwen en vrouwelijkheid in de negentiende eeuw', in: *Historica* 1 (1998) 1, 28.

100cf. M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 95.

Foucault stelt dat veel maatschappelijke machtsstructuren binnen gezinnen ontstaan. 'De macht komt van onderen.' Hier kunnen we overwegen – is de individualisering dan vanuit het gezin begonnen, of is het de individualiserende samenleving, die het gezin slijt. (Cf. voetnoot 84). Foucault blijft hierover onduidelijk.

Het gezin is een netwerk van lusten en machten, die [...] *veranderbare* relaties onderhouden.¹⁰¹ Gedurende de negentiende eeuw ontdekt het gezin haar zwakte. Ze gelooft niet langer in haar status van 'eerbiedwaardige Arke'. Dit leidt tot een eindeloos zelfonderzoek. Het gezin begint zichzelf de moeilijkste bekentenissen te ontwringen.¹⁰² Deze maatschappelijke, buiten-tekstuele verandering neemt binnen de tekst de vorm aan van 'bekentenisliteratuur'.

3.1 Bekentenisliteratuur volgens Foucault

Wat bedoelt Foucault met 'bekentenisliteratuur'?¹⁰³ Hij omschrijft de term als volgt: 'op zijn laatst vanaf de middeleeuwen bekennen we, of worden we gedwongen steeds vaker, en steeds meer, te bekennen. De bekentenis wordt gelijkgesteld met de waarheid. In het openbaar, tijdens de katholieke biecht, in het privéleven, ja, *zelfs aan onze ouders*.'¹⁰⁴ Uit deze drang verklaart Foucault een verschuiving in literatuurvoorkeuren. Vond men vroeger genoeg in het vertellen van heldenverhalen, 'vanaf een bepaald moment' (Foucault specificeert dit helaas nergens) verandert dit, en 'ontstond de moderne literatuur die is ingesteld op de eindeloze taak *uit het diepste van onszelf*, tussen de woorden een waarheid te lichten die alleen al door de vorm van *de bekentenis* de glinstering van het ontoegankelijke krijgt.'¹⁰⁵ Foucault koppelt deze openbaring aan de foltering. Vroeger kreeg de slaaf een keuze: beken, of wordt gefolterd. Tegenwoordig is dit niet meer nodig. In de hedendaagse maatschappij wordt het individu (aan)geleerd dat zelfonderzoek de fundamentele waarheden van het bewustzijn vrijmaakt.¹⁰⁶ Foucault gelooft echter niet dat de 'waarheid' die hierdoor onthuld wordt het individu werkelijk vrij maakt.¹⁰⁷ Foucault suggereert dat bekendnisliteratuur eerder neigt naar zelf-foltering.¹⁰⁸ Ik citeer Foucault nog eenmaal uitgebreider:

De bekentenis is een ritueel waarin de waarheid wordt bevestigd door de hindernis en de weerstanden die zij heeft moeten overwinnen om te worden verwoord; een ritueel tenslotte waarin al het uitspreken los van de externe gevolgen ervan innerlijke verandering teweegbrengt bij degene die de uitspraken doet: het verklaart hem onschuldig, koopt hem vrij, zuivert hem, pleit hem vrij van zijn fouten, bevrijdt hem en *belooft* hem het heil.¹⁰⁹

Met andere woorden: het bekendnisdiscours pretendeert het subject van diens ketenen te kunnen

101M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 48-49. Mijn cursivering.

102M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 110.

103Bekentenis volgens: https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00746.php 'Verzamelnaam voor geschriften waarin een auteur getuigenis aflegt over zichzelf [...].'

104M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 60ev. Waarbij men 'openbaar', wat mij betreft als 'aan de staat/maatschappij' mag lezen.

105cf. M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 61-62.

Oftewel, de held beleeft niet langer avonturen, de held onthult enkel zichzelf.

cf. G. Steiner, 'Omvang en spreiding van het taalgebruik' in: *ibidem, Eros & Idioom en andere essays over taal, literatuur en psychoanalyse* (Kampen 1996; 1971), 132.

Steiner situeert deze 'toenemende fascinatie voor de complexiteit van het ego' in de tweede helft van de zeventiende eeuw, niet toevallig ook de eeuw dat de roman ten tonele verschijnt.

106Een praktijk die in de psychoanalytische therapie dankzij Freud gemeengoed wordt.

107M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 60-62, 157.

'[...] het brengt ons in de waan dat het gaat om onze 'bevrijding.' (157)

108 cf. T. Anbeek en J. Goedegebuure, *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (Leiden 1988), 78.

cf. <https://www.groene.nl/artikel/ik-ik-beken>

In Nederland wordt deze term gepopulariseerd door Reve. Zijn reisbrieven zijn qua vorm uiterst gestileerd en op een autobiografisch niveau prikkelend (en ze schokten de natie). Waarom wilde hij bekennen? 'Verlossing'.

109M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 64.

Mijn cursivering.

bevrijden. Voor Foucault is dit een loze belofte. De heerschappij ligt niet bij degene die spreekt of datgene waarover men spreekt, 'maar bij degene die luistert en zwijgt.'¹¹⁰ De waarheid van de bekentenis ligt niet in het verbreken van de ketenen, maar in de *band*.¹¹¹ Geïndividualiseerde vrijheid schept nieuwe vormen van onmacht.¹¹² Het bekende individu komt alleen te staan.

3.2 De noodzaak van bekentenisliteratuur voor Renard

De sterkste band is, van oudsher, de gezinsband. Volgens Foucault rommelt het vanaf de negentiende eeuw binnen deze eenheid.¹¹³ Eeuwenlang heeft het individu zich gelegitimeerd door openlijk zijn *band* met iemand anders te betuigen.¹¹⁴ Wat als deze familieband gedurende de negentiende eeuw steeds verder slijt – door modernisering en individualisering? Hoe kan het individu zich dan nog geborgen voelen?

In *Poil de Carotte* en in Renards *Dagboek* kunnen we lezen hoe Renard worstelt met zijn afkeer van het gezin waarin hij opgroeide. Door zijn vader aan het slot van de roman te laten bekennen dat deze óók niet van mama Lepic houdt, en door Poil de Carotte uit te laten roepen dat hij zijn eigen moeder háát, poogt Renard zijn band met het gezin door te snijden. Dat gaat als volgt:

- Mauvais femme! Te voilà complète. Je te déteste.
- Tais-toi, dit M. Lepic, c'est ta mère après tout.
- Oh! Répond Poil de Carotte, redevenu simple et prudent, *je ne dis pas ça parce que c'est ma mère*.¹¹⁵

De hier gecursiveerde woorden, maken een intrigerend voorbehoud. Ze tonen de voorzichtigheid waarmee Poil de Carotte's verzet gepaard gaat. Men doorbreekt niet zomaar een eeuwenlang zwijgen – een daad die in een alleen staan resulteert.¹¹⁶ Het voorbehoud maakt de uitroep nog schokkender, en doet ons de pijn ervan ten volste beseffen. *Zelfs* de moeder wordt hier door Poil de Carotte aangeklaagd. Deze eenzame (bijzonder individuele) stap gaat zijn schepper Renard niet gemakkelijk af. Hij heeft er in de roman ruim honderd pagina's voor nodig. Wie de passages uit zijn dagboeken en de toneelstukken over de familie Lepic meerekent, komt tot duizend.¹¹⁷ Bovendien durft hij in (en *als*) *Poil de Carotte* niet eens alles te zeggen. Pas in zijn *Dagboek* – dat zoals we zagen 'autofictieve' trekken vertoont – bekend hij het meest pijnlijke moment:

110M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 64, 66.

111M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 64.

'De wezenlijke samenhang in het vertoog tussen degene die spreekt en dat waarover hij spreekt.'

Mijn cursivering in de hoofdttekst.

112R. Blom, *Frank van der Goes, 1859-1939. Journalist, literator en pionier van het socialisme* (Delft 2012), 44.

Blom omschrijft dit foucaultesk: 'Individualisering vergroot weliswaar in de eerste plaats de vrijheid van iedere persoon, maar schept tegelijkertijd een nieuwe vorm van onmacht voor het individu, omdat die zich nu meer dan voorheen moet onderwerpen aan bestuurlijke regels, die dezelfde vrijheid moeten garanderen.' [Voor 'bestuurlijke regels' kan men hier mijns inziens 'het heersende discours' denken.]

113cf. M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I*. (Nijmegen 1992; 1976), 48-49.

114M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 60.

Mijn cursivering.

115J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 164.

116cf. E. Weber, *Frankrijk, Fin-de-siècle* (Amsterdam 1993), 60.

Lang gold: je beschuldigt de familie niet.

M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 66.

J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 34.

'Het waarheidsvertoog' wordt volgens Foucault ingekleed met excuses. Het bekende individu moet zich blijkbaar óók nog schuldig voelen. In *Poil de Carotte* zien we dat een van de meest, gruwelijke hoofdstukken de titel 'Sauf votre respect' krijgt.

117Alleen al *Poil de Carotte* opgeteld met de twee overgeleverde dagboeken (die bij lange na niet volledig zijn) naderen immers de duizend pagina's.

'Ik heb niet alles durven schrijven, toch. Dit heb ik niet verteld. Meneer Lepic die Poil de Carotte naar mevrouw Lepic toestuurt om haar te vragen of ze wilde scheiden, en hoe hij door mevrouw Lepic werd ontvangen. Wat een tafereel!'¹¹⁸

Deze opmerking vormt een flard van een nooit-geschreven scene uit *Poil de Carotte*. Renards oeuvre toont zo in roman- en dagboekvorm een voorbeeld van Foucaults these dat het gezin in de negentiende eeuw uiteenvalt in individuen. Ik beweer niet dat een afkeer van het gezin waarin men opgroeide eerder nooit voorkwam, maar de reactie van schrijvers als Renard is anders. Er ontstaat de drang (of zelfs, discursieve plicht) om als individu verantwoording af te leggen voor het eigen gedrag. Jeugdbekentenissen raken aan het eind van de negentiende eeuw in de mode.¹¹⁹ Daarmee kom ik tot Foucaults kernpunt: 'het waarmerk van het individu werd het waarheidsvertoog dat het over zichzelf kon of moest houden.'¹²⁰

Renard schrijft niet alleen een roman die in het teken staat van zijn *poging* de familieband te verbreken. Hij wist na het succes van *Poil de Carotte* dat ook zijn dagboek eens gepubliceerd zou worden. Hij overwoog meermaals om het zelf voor publicatie geschikt te maken.¹²¹ Ik pleit ervoor om Renards hele oeuvre te beschouwen als de bekentenis die hij moest doen. Hij kon niet anders. En hij kon niet méér, gezien het geringe belang van de romans die hij na *Poil de Carotte* schrijft. Renard diende zich het genre van bekentenisliteratuur toe te *eigenen* om zijn individualiteit toe te (kunnen) laten.¹²²

3.3 *Poil de Carotte* keert terug in zichzelf

Ik wil mijn these illustreren met het motief 'in zichzelf keren', dat de individuele grondtoon van de roman *Poil de Carotte* vertegenwoordigt. Wanneer vader en zoon hun gesprek voeren, geeft M. Lepic zijn zoon de volgende raad: 'Résigne-toi'.¹²³ Oftewel, keer *in jezelf* terug, schik je in je lot. Een advies dat op christelijke wijze aansluit op 'Résigner son âme à Dieu'.¹²⁴ De geijkte manier hiertoe vormt de bekentenis.¹²⁵ Zo geschiedt. Poil de Carotte biecht zijn geheim op aan *zijn* vader. De religieuze resignatie past bij een tweede betekenis van het Latijnse 'resignare', dat ook 'openen' betekent.¹²⁶ De instabiele betekenis van 'resigneren' kan dus worden opgevat als een 'revenir en soi-même, en een 'openbaring van het Zelf'.¹²⁷ *Poil de Carotte* is een proto-autofictie-boek waarin

118J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 251.

In de roman wordt wel duidelijk dat Poil de Carotte als tussenpersoon fungeert. (cf. J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 171.)

119T. Cornips, 'Nawoord' in: J. Renard, *Peenhaar* (Amsterdam 2015; 1894), 187.

120M. Foucault, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976), 60.

121De *Poil de Carotte*-scenes uit het dagboek moeten daarom als autofictie worden benaderd. Dat Renard zich bewust was van deze moderne eis aan de literator om zichzelf tot een soort personage te maken, blijkt bijvoorbeeld ook uit: J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 114. 'Vandaag de dag maken literatoren kopieën van hun brieven zodat het nageslacht zonder al te veel moeite hun correspondentie kan bundelen.'

122cf. C. Mutsaers, 'Elk lot is te verkiezen boven het mijne; over Peenhaar van Jules Renard', *NRC Handelsblad*, 12 januari 1990.

Mutsaers onderkent dit. 'Literatuur als wraakoefening? Ten dele waarschijnlijk wel, maar erg zoet zal die wraak in dit geval niet geweest zijn. Het was er een uit bittere noodzaak.'

123J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 163.

124cf. <https://www.littre.org/definition/r%C3%A9signer> en <http://www.erfchabeuil.org/index.php/predications/toutes-les-predications/314-revenir-en-soi-meme-ou-sortir-de-soi>

125C. Viollet, 'Proust's "Confession of a Young Girl": truth or fiction?' in J. Deppman, D. Ferrer en M. Gordon (eds.), *Genetic criticism: texts and avant-texts* (Philadelphia 2004), 176-177.

Het belang van de 'confessie' voor het delen van 'het meest intieme' (liefde, seks) vinden we ook bij Proust.

126<http://latin-dictionary.net/definition/33431/resigno-resignare-resignavi-resignatus>

De twee kanten van woord 'resigneren' kunnen in verband worden gebracht, met Hegels interpretatie van 'in zichzelf terugkeren'. (cf. P. Singer, *Hegel* (Rotterdam 2000; 1983), 32-33, 93 en G. Hegel. *Fenomenologie van de geest* (Amsterdam 2003; 1807), 99).

127cf. J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 68-69/

Renard als *her*-schrijver van zijn jeugd op deze twee manieren te werk heeft moeten gaan.¹²⁸ In zijn dagboek noteert hij: 'Veel meer dan een werk is het [de roman] blootleggen van een *haveloze* (!) geest waarin men van alles aantreft.'¹²⁹

Dat Renards alter-ego Poil de Carotte op eenzelfde wijze rust zal vinden, kondigt zich een boek lang aan. Poil de Carotte voelt zich pas veilig op de momenten dat hij in zichzelf terugkeert. We kunnen dit afleiden uit fysieke details. Poil de Carotte heeft zijn handen continu in zijn zakken.¹³⁰ Belangrijker is zijn mentale houding. Wanneer Poil de Carotte 's avonds in bed ligt, loopt hij de dag na in zijn hoofd. Bovenal 'smaakt hij [dan] het genot van alleen zijn.'¹³¹ Een vergelijkbaar geluuksmoment vindt hij wanneer hij in het konijnenhok zit. Hij is daar veilig (en) alleen met zijn gedachten. 'Il est là chez lui et s'y divertit, dédaigneux des jouets encombrants, *aux fraix de son imagination*.'¹³² Wanneer zijn familieleden hem zoeken, schrikt hij op, maar zodra zij gepasseerd zijn, ontspant hij. 'Poil de Carotte se rassied, *retourne en lui*, en son âme de lièvre où il fait noir.'¹³³

Op een dag pommadeert zuster zijn haar. Poil de Carotte verzet zich niet, en schikt zich: 'mais tandis que Poil de Carotte se *résigne* d'un coeur habitué, ses cheveux le vengent à son insu.' Zijn piekharen breken als eerste door het pantser. 'Et bientôt la première mèche se dresse en l'air, droite, libre.'¹³⁴ Het is een aanwijzing dat *enkel* *résigner* in schikkende zin, niet volstaat.

Aan het eind van het verhaal is er storm op komst. Poil de Carotte staat nu ook mentaal op uit-breken.¹³⁵ Renard omschrijft zijn held als volgt: 'Il songe creux.'¹³⁶ De auteur maakt van een zelfstandig naamwoord een werkwoord. Het gaat hier om een persoon die leeft van zijn hersenschimmen. Ook de fantasie van Poil de Carotte ondergaat de invloed van zijn omgeving. De buitenwereld werkt op zijn geest in. '[...] la tempête *entre chez lui*, du dehors, avec ses cris, son tourbillon. Elle ramasse son coeur comme un papier de rue.'¹³⁷ Vóór hij wegwaait, moet Poil de Carotte handelen. Een begin maakt hij in het hoofdstuk 'La révolte'. Hij *uit* zich tegen zijn moeder. Wanneer hij haar bevel weigert, maakt ze hem uit voor dromer. Poil de Carotte ontkent, maar keert, zoals verwacht, terug in zichzelf, om de kracht te vinden stand te houden. 'Je me tairai, sans filer.'¹³⁸

Wat betreft Gougelmann vormt het hoofdstuk, 'L'album de Poil de Carotte', dé aanwijzing dat het hoofdpersonage zijn toekomst in het schrijven zal gaan vinden. Een binnen-tekstueel argument geeft hij niet.¹³⁹ Ik meen nochtans dat er wat voor dit idee te zeggen valt. Poil de Carotte leeft op als *ré-signateur*. Op zichzelf aangewezen, vindt hij zichzelf dankzij de momenten dat hij in zichzelf terugkeert. Ook Poil de Carotte's individualisering is noodzaak.

Het hoofdstuk 'Réticence', besluit: '[...] Poil de Carotte, qu'un scrupule faillit perdre, *rentre en lui-même*, comme dans une gaine, comme un instrument de justice dont on n'a plus besoin.'

128Er valt overigens ook een literaire kant aan deze dubbele betekenis van 'resigneren' te ontwaren. 'Onderga de werkelijkheid' (zoals de naturalisten) of 'wéés de werkelijkheid' (zoals de modernisten).

129J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 135-136.

Een pagina later: 'Poil de Carotte is een geesteshouding.'

130J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 166.

Tot ongenoegen van moeder: 'Elle finit encoure par coudre un jour les poches, avec les mains.'

131J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 36.

132J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 107.

133J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 108.

134J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 56.

135cf. J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 82.

'Iedere keer dat de wind huilt door een schoorsteen denkt Poil de Carotte aan zijn kindertijd.'

136J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 153.

137J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 154.

138J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 156-157.

139J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 77, 106-107.

Poil de Carotte krijgt van pa per brief de raad: 'schrijf [zelf] boeken, en lees ze daarna.' Een andere (voor de lezer achterwege gelaten) brief, wordt door M. Lepic niet begrepen. Poil de Carotte merkt op: 'Un mot à la hâte pour t'expliquer ma dernière lettre. Tu ne t'es pas aperçu qu'elle était en vers.'

Conclusie

*'In mijn boeken heb ik teveel van mijn leven gelegd. Ik ben alleen nog maar afgekloven bot.'*¹⁴⁰

Jules Renard leeft een kort en tragisch leven.¹⁴¹ Hij begeeft zich in een milieu waar de vernieuwingen van de negentiende eeuw indalen. Het fin de siècle vormt een periode waarin de samenleving op zichzelf reflecteert.¹⁴² Het belang van 'bekenzenisliteratuur' valt hieraan te relateren. De voorafgaande eeuwen zijn schrijvers steeds meer geïnteresseerd geraakt in 'het persoonlijke verhaal'. Deze tendens wordt op familie-vlak geïntensiveerd door de naturalisten, en radicaliseerde met de Subjectwending van het modernisme. Renard wordt als schrijver beïnvloed door het naturalisme, maar neigt in stijl en geesteshouding naar het modernisme.

Ik hoop met dit onderzoek te hebben aangetoond dat Renard niet alleen een man van zijn tijd was, maar ook een man van deze tussentijd *moest* zijn.¹⁴³ Renards zelf-onderzoek is terug te voeren op het besef dat hem enkel 'het Zelf' rest.¹⁴⁴ In de moderne maatschappij dient hij zijn pen ter hand te nemen als een zwaard.¹⁴⁵

Renards bekentenisroman *Poil de Carotte* wordt goed ontvangen omdat de samenleving deze verklaring verwacht – zelfs vereist. Renards openbaringen op schrift vormen een erkende reddingsboei. Ze helpen Renard bestaan in een individualiserende maatschappij.¹⁴⁶ Waar Sartre Renards literatuur meent te mogen ontmaskeren, kunnen we dankzij Foucaults poststructuralistische term 'bekenzenisliteratuur' inzien, dat de mentalité van Renard uit de sociale context kan worden verklaard. Renard ketent zich aan de zelf-bekentenis, om niet te zinken. In zijn dagboek stelt hij – na gebleken succes – zelf-verzekerd: 'Ik schrijf brieven aan mezelf die u zou mogen lezen.'¹⁴⁷ Renard behoudt dus wel degelijk een vorm van controle.¹⁴⁸ *Poil de Carotte* wordt Renards levensverwerking, zijn eigenhandige *re-signatie*.¹⁴⁹ Zo kunnen wij met *Poil de Carotte* meeleven, een individu dat tóch geliefd blijkt.

140J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 164.

141Zijn zieke vader pleegt zelfmoord, zijn moeder stort zich in een put, en verdrinkt. Ook Jules' broer overlijdt vroeg. Renard zelf wordt slechts 46. Hij zou zijn moeder negen maanden overleven.

142M.G. Kemperink, 'Stand van zaken: 'Fin de siècle''. Gebruik en bruikbaarheid van een modewoord' in: *Nederlandse Letterkunde* 1, 1 (1996), 106.

cf. J. Jervis, 'The modernity of the fin de siècle' in: M. Saler, *The Fin-de-Siecle World* (Abingdon 2014), 59.

Richting het eind van de negentiende eeuw komt er een steeds sterkere 'reflexive awareness' op – het besef 'modern' te zijn – 'by the end of the *fin de siècle* this reflexive awareness is increasingly turned inward as well [...]'.¹⁴⁷

143cf. J. Renard, *Natuurlijke historietjes* (Amsterdam 1980; 1896), 90.

Maar ik moet verder schrijven, en uit angst dat ze me alleen laat, schrijf ik kleine kriebeltekentjes neer, heel ragragfijntjes [...].

144J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 143.

In 1895 begint Renard zijn nieuwe (dagboek)jaar met het woord 'zelfonderzoek'.

145J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 81-84.

Zoals *Poil de Carotte* eerder al zijn lakse vader bijna met een 'porte-plume' prikt!

146We kunnen daardoor mededogen hebben met Renard. Hij greep naar de strohalm die hem restte, de "L'homme ligoté" Renard ketende zich aan zijn eigen boek.

cf. J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 93.

'Fier dat hij zijn leven in eigen handen heeft genomen gaat *Poil de Carotte* ervandoor. 'Ik ben misschien wel ongelukkig', zegt hij, 'maar in ieder geval zal mijn ongeluk door mijzelf zijn gekomen.'

cf. S. Besser, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 132.

Sartre's eega De Beauvoir zat wel op deze lijn.

147J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 125.

148De fictionalisering van zijn familie als 'de Lepics' valt óók te beschouwen als een vorm van afstand nemen. Anders geformuleerd: Als een individuele poging tot afstand creëren van wat hem niet zinde.

149J. Renard, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988), 8.

Wanneer zijn oudere broer sterft merkt hij op: 'Geleidelijk zal Maurice Renard plaats maken voor grote broer Félix [Lepic]. Dan pas zal het doordringen.'

Literatuur

Boeken/Artikelen

Anbeek, Ton en Jaap Goedegebuure, *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (Leiden 1988).

Anten, Hans, 'Boekbeoordelingen. Raymond Vervliet, De literaire manifesten van het fin-de-siècle in de Zuidnederlandse periodieken 1878-1914' in: *De Nieuwe Taalgids* 77, 2 (1984), 255-258.

Auerbach, Erich, *Mimesis* (Amsterdam 1991; 1946).

Beer, Paul de, en Ferry Koster, *Sticking together or falling apart? Solidarity in an era of individualization and globalization* (Amsterdam 2009).

Besser, Stephan, 'Benaderingen' in: J. Rock e.a. (ed.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde* (Nijmegen 2013), 97-163.

Blom, Ron, *Frank van der Goes, 1859-1939. Journalist, literator en pionier van het socialisme* (Delft 2012).

Brillenburger Wurth, Kiene en Ann Rigney, *Het leven van teksten* (Amsterdam 2008).

Brooke-Rose, Christine, 'Palimpsestgeschiedenis', in: U. Eco, *Over interpretatie* (Kampen 1992), 150-165.

Chalandon, Sorj, *Profession du père* (Parijs 2015).

Claes, Paul, *Echo's echo's. De kunst van de allusie* (Nijmegen 2011).

Contât, Michel en Jacques Deguy, 'Les Carnets de la drôle de guerre de Jean-Paul Sartre : effets d'écriture, effets de lecture', in: *Littérature* 80 (1990), 17-41.

Cornips, Thérèse, 'Nawoord' in: J. Renard, *Peenhaar* (Amsterdam 2015; 1894).

Culler, Jonathan, 'Een pleidooi voor overinterpretatie', in: U. Eco, *Over interpretatie* (Kampen 1992), 133-149.

Custers, Lucien, 'De rampzalige artikels in de N.G.'. Alphons Diepenbrock en de Nieuwe Gids' in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 116 (2000), 238-271.

Debbaut, Romain, *Het naturalisme in de Nederlandse letteren* (Leuven 1989).

De Strycker, Carl, 'Theorieën over intertekstualiteit' in: M. Sanders en T. Sintobin, *Lezen in verwondering. Veertien leeswijzers bij een roman van Hugo Claus* (Nijmegen 2014), 148-151.

Doff, Neel, *Dagen van honger en ellende* (Amsterdam 1970)

Fontijn, Jan, 'De paradox van de biografie. Over Frederik van Eeden' in: *Biografie Bulletin* 6, 1 (Amsterdam 1996), 261-267.

- Foucault, Michel, *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit I* (Nijmegen 1992; 1976).
- Gougelmann, Stéphane, 'Présentation' in: J. Renard, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894), 7-16.
- Groen, Jan, 'Freud en het fin de siècle', in: A. Klukhuhn en S. Haaksma, *De Eeuwende 1900. Deel 2. Natuur- en Menswetenschappen* (Utrecht 1993), 117-131.
- Haan, Frans de, 'Voorwoord' in: J. Renard, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988), 5-10.
- Hutcheon, Linda, 'From page to stage to screen: the age of adaptation', in: *The University Professor Lecture Series* (Toronto 2003), 37-52.
- Janssen, Frans, *Scheppend nihilisme. Interviews met Willem Frederik Hermans* (Amsterdam 1979).
- Jervis, John, 'The modernity of the fin de siècle' in: M. Saler, *The Fin-de-Siecle World* (Abingdon 2014), 59-73.
- Jürgens, Hanco, 'Stand van zaken. Welke verlichting? Tijdaanduiding en plaatsbepaling van een begrip' in: *De Achttiende Eeuw* 35 (2003), 28-53.
- Kemperink, Mary, 'Stand van zaken: 'Fin de siècle'. Gebruik en bruikbaarheid van een modewoord' in: *Nederlandse Letterkunde* 1, 1 (1996), 102-110.
- Kemperink, Mary, *Het verloren paradijs. De literatuur en de cultuur van het Nederlandse fin de siècle* (Amsterdam 2001).
- Lodders, Gideon, "Stemmend en doordringend als zachte geur van vrouwenhaar". Over de ontvangst van Aletrino's romans en verhalen in de letterkundige kritiek' in: *Bzzlletin* 11, 99 (1982), 43-48.
- Mathijsen, Marita, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880* (Nijmegen 2004).
- Oosterholt, Jan, 'Negentiende-eeuwse Nederlandse toneelbewerkingen van Victor Hugo's *Les Misérables*' in: *Nederlandse Letterkunde* 23, 2 (2018), 159-186.
- Os, Leo den, 'Het naturalisme in Frankrijk en Nederland' in: *Bzzlletin* 11, 99 (Den Haag 1982), 116-120.
- Perron, Eduard du, *Verzameld werk. Deel 6* (Amsterdam 1955-1959).
- Peters, Arjan, 'Verraderlijk vertekenend' in: J. Renard, *Peenhaar* (Amsterdam 2015; 1894), 188-191.
- Renard, Jules, *Dagboek. Deel I 1887-1899* (Amsterdam 1988).
- Renard, Jules, *Dagboek. Deel II 1900-1910* (Amsterdam 1988).
- Renard, Jules, *Natuurlijke historietjes* (Amsterdam 1980; 1896).
- Renard, Jules, *Poil de Carotte* (Parijs 2002; 1894).

Rigney, Ann, *The Afterlives of Walter Scott. Memory on the move* (Oxford 2012).

Sartre, Jean-Paul, 'L'homme ligoté, notes sur le "Journal" de Jules Renard', in: Jean-Paul Sartre, *Situations I* (Parijs 1947), 271-288.

Schenkeveld. M.H. (Riet), 'Vormen van realisme' in: W. Van den Berg en P. van Zonneveld ed., *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw* (Utrecht 1986).

Shengold, Leonard, *Is there life without mother?: psychoanalysis, biography, creativity* (Abingdon-on-Thames 2015).

Steiner, George, 'Het taaldier' in: ibidem, *Eros & Idioom en andere essays over taal, literatuur en psychoanalyse* (Kampen 1996; 1971), 38-90.

Steiner, George, 'Omvang en spreiding van het taalgebruik' in: ibidem, *Eros & Idioom en andere essays over taal, literatuur en psychoanalyse* (Kampen 1996; 1971), 105-143.

Steiner, George, 'Eros en idioom' in: ibidem, *Eros & Idioom en andere essays over taal, literatuur en psychoanalyse* (Kampen 1996; 1971), 144-191.

Streng, Toos, 'Een natuurlijke orde? Vrouwen en vrouwelijkheid in de negentiende eeuw', in: *Historica* 1 (1998) 1, 27-29.

Vaessens, Thomas, *Geschiedenis van de moderne Nederlandse literatuur* (Nijmegen 2013).

Vandenbussche, Liselotte, Griet Vandermassen, Marysa Demoor en Johan Braeckman, 'Grappling with evolutionary theory. Feminites and masculinities in the work of Virginie Loveling (1836-1923)', *Women's history review* 20 (2011), 543-553.

Viollet, Catherine, 'Proust's "Confession of a Young Girl": truth or fiction?' in J. Deppman, D. Ferrer en M. Gordon (eds.), *Genetic criticism: texts and avant-texts* (Philadelphia 2004), 171-192.

Vries, Boudien de, 'De roman Lidewijde en de burgerlijke leescultuur. Lezers en leesgezelschappen in de negentiende eeuw', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 25 (1999) 2, 129-156.

Weber, Eugen, *Frankrijk, Fin-de-siècle* (Amsterdam 1993).

Kranten/Websites

OU cursussite *De negentiende-eeuwse roman*.

'Afweermecanismen – Beschermingsmechanismen (Freud)', *InfoNu.nl*
<https://mens-en-samenleving.infoanu.nl/psychologie/7933-afweermecanismen-beschermingsmechanismen-freud.html>, laatst geraadpleegd op 13 november 2018.

'Algemeen letterkundig lexicon', *Dbnl, digitale bibliotheek voor Nederlandse letteren*
https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_03437.php, laatst geraadpleegd op 30 oktober 2018.

'Elk lot is te verkiezen boven het mijne', Charlotte Mutsaers, *NRC Handelsblad*, 12 januari 1990.

'Ik, ik beken, Opheffer (Theodor Holman), *De Groene*, 16 augustus 2017.
<https://www.groene.nl/artikel/ik-ik-beken>, laatst geraadpleegd op 3 februari 2019.

'Paillaire', *Jules Renard Au Mot Pres*
<http://julesrenard64.com.over-blog.com/2014/06/paillard.html>, laatst geraadpleegd op 15 september 2018.

'Rentrer en soi-meme, ou sortir de soi', *Eglise Protestante Unie*
<http://www.erfchabeuil.org/index.php/predications/toutes-les-predications/314-rentrer-en-soi-meme-ou-sortir-de-soi/>, laatst geraadpleegd op 29 oktober 2018.

'Latin defition for resigno, resignare, resignavi, resignati', *Latdict*
<http://latin-dictionary.net/definition/33431/resigno-resignare-resignavi-resignatus>, laatst geraadpleegd op 29 oktober 2018.

'Le coup de cœur de Gibert : « Profession du père », de Sorj Chalandon', *Chalon*
<http://www.info-chalon.com/articles/a-lire/2015/10/04/16575/le-coup-de-coeur-de-gibert-profession-du-pere-de-sorj-chalandon/>, laatst geraadpleegd op 2 november 2018.

'Résigner', *Dictionnaire Littré*
<https://www.littre.org/definition/r%C3%A9signer>, laatst geraadpleegd op 29 oktober 2018.

'The dark side of the Belle Époque', *BBC*
<http://www.bbc.com/culture/story/20161207-the-dark-side-of-the-belle-epoque>, laatst geraadpleegd op 20 september 2018.

'The Surprisingly Happy Journals of Jules Renard', Sarah Manguso, *The New Yorker*
<https://www.newyorker.com/books/page-turner/the-surprisingly-happy-journals-of-jules-renard>, laatst geraadpleegd op 15 september 2018.